

under hovfiden

Vålnad eller gengångare hade ofta sådana personer som visat sig särskilt elaka, girriga eller på något sätt begått någon orättfärdighet mot sin nästa. Personer som hängt sig, eller för övrigt efter alla personer som själva togo sig av daga uppstodo gengångare. Det var för det begångna brotets skull som de icke funno någon ro i sina gravar. Strax efter en dyl. timad händelse var vålnaden som mest energisk, avtog sedan så småningom för att till sist inte mera visa sig eller på annat sätt ge sig till känna för de efterlevande.

*Kom ihjäl
Lapp!*

Det var inte alltid som den döde uppträdde i s.k. människoskepnad, utan fastmer eller åtminstone ganska ofta i djurgestalter. Men, det var å andra sidan inte uteslutet utan att den döde kunde uppträda osynligt för de efterlevande, då ofta som "väsningar i rummen", "ett hiskligt tjut utanför fönstren", "ett förfärligt kraftsande på en dörr", "draget i skorstenen tog slut i ett enda tag", "korna råmade kraftigt, trots att de fått föder".

För att tala om djurgestalter, har det hänt att de avsommade uppträtt som hundar, särskilt svarta, vilket betydde att själen hade hamnat hos Satan. Visade sig den döde i någon annan hundfärg var saken inte så allvarlig --- men svart--- det var något alldeles rysansvärt. Ja, det var sannerligen inte roligt för de efterlevande att bli på-

minnta om, att den och den hade visat sig kring husen i en svart hunds skepnad.

Innan kl. 12 på natten visade sig emellertid ingen död i en svart hunds skepnad.

Det var först efter detta klockslag dessa hade sin frihet. Ute på landet kan man ändag höra folk säga, när en tupp under nattens sena timmar upplåter sin stämma, att spöken äro ute, eller, att döda varslas kring gården. Förr, ingick i folkets medvetande tuppens förmåga att se eller förnimma när någon "döds närvaro" huserade kring gården, och för att varsko de levande ger han så upp ett gal. Men icke alla tuppar ägde denna förmåga. Endast de svarta ägde denna visdom -- och en antydan om detta finnes i ett vers som lyder:

"När hanarna/ tupporna/ de svarta gala;
få ej de döda längre hemma vara. "

LUNDSS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

nr 1884 !

En välnad kunde stryka kring sitt gamla hem utan att synas för någon. Så har berättats, där dyl. sägas ha huserat, endast hörbart förnummits som en mycket skarp susning i luften. Då detta ofta upprepades -- var man helt naturligt på det klara med att det var en döds ande som irrade omkring i den beksvarta natten. / Då någon dog, sade man alltid att själen gick till himlen, där den antingen kom till Gud eller till "Syndernas furste", anden stannade alltid kvar på jorden./

Att en döds ande kom att besöka sitt f.d. hem kunde både vara av fri eller ofri

wilja. En person som gjort alla rätt, ingen ofredat, älskat de fattiga delat sitt
bröd med dessa, strängt följt Herrans förmaningar fick alltid ro och lugn i sin grav.
Annorledes var det för motsatsen. Dessa kunde ofta i sina gravar bli uppjagade
av "kyrkogrimen", vilken var ett slags väktare och ordningens upprätthållare för
kyrkan och kyrkogården. När man i forna tider byggde en kyrka var det sed, att under
hörnstenen lägga ett djur, för att därmed blotta eller offra för ett visst väsen och
på så sätt få tur med bygget eller frid i mön med detsamma. När kyrkan sedan blev färdig
troddes man att djuret blivit en "grim". Faserade man kyrkan en sen timma på kvällen,
kunde man ofta höra ett slags susning i luften eller trädkronorna -- det var grimen--
som var ute på vakt.

Hur såg grimen ut? Detta vet jag inte och har ej heller hört någon berätta där-
om. Detta var nog ett "väsen" som mera hördes än syntes. Jag kan omtala, att hade grimen
under nattens lopp jagat någon ande och denna inte hunnit eller kunnat komma tillbaka till
till sin grav innan solen började skicka ut sina strålar, fick den stanna kvar på den
plats där den befann sig tills det åter blev natt. Under dagarna, eller den ljusare
delen av dygnet, ha nämligen inte andarna någon makt att varken förflytta sig eller
bringa skada åt de levande.

En berättelse!

En gammal gumma var död och begraven. Hon hade under livstiden hållits för s.k.
klok.

40.

3952

3
LUND'S UNIVERSITET
FOLKMINNESARKIV

*Enlig E. Sages-
mannens*

Hon ägde en sälspord skicklighet i konsten att bereda helande salvor samt att bota kreaturssjukdomar. För övrigt var hon bra för mycket annat. Hade man blivit av med något av värde kunde man hos henne, om man så ville, få se tjuven. Man hade blott att annäla vad man blivit av med, sedan fick man sätta sig på en stol mitt på golvet, framför denna placerades en hink vatten. Nu läste gumman / otydligt/ antagligen en besvärjelseformel, då tydliga svarord i bland kunde uppfattas. Därefter skulle man se ner i hinken varpå gumman hängde en filt över ens huvud. Efter någon stund visade sig i vattnet anletsdragen av den person, vilken verkligen var tjuven.

Denna gumma var emellertid död och begraven sedan en tid tillbaka, då hennes släktingar en kväll voro församlade i hennes f.d. hem. Man hade mycket att bestyra, den dödas kvarlåtenskap skulle genomgås och värderas, vilket drog långt ut på tiden. Strax efter det klockan slagit tolv på natten hördes en kraftig knackning på dörren, man blåv-strax lite förskräckt i undran över vem som kunde vara ute så sent på natten, men då man gick för att öppna syntes ingen till. Man fortsatte sitt arbete som om ingenting hade hänt.

Efter en stund hördes åter en kraftig knackning, men även denna gång medförde öppnandet ett negativt resultat. Men då knockningen för tredje gången upprepades, började man nästan att känna sig lite kyslig till mods, men man tröstade sig med att det kanske var någon som ville spelade de församlade ett spratt.

Arbetet led mot sitt slut, man hade genomgått gamla möbler och lador, nu återstod en gammal kista i den likla kammaren vilken frambars i stugan. Vid öppnandet av kistans

LUNDSS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV
4

lock kände man en förunderlig lukt, en lukt som närmast påminde om svedd fjäder.

Man packade upp kistans innehåll, vilket överst bestod av sängkläder / stoppade med fjäder/ samt i bottnen av en del böcker. Då de senare togos upp ur kistan och lades på ett bord, hördes till allas förvåning en mycket kraftig suck och nära nog i det samma var det som om en storm hadde genomfylt rummet, fönstren slogos upp med ett väldigt brak, gardinerna fladdrade av luftdraget och rummet försanktes i det svartaste mörker.

De församlade voro rädda och darrade som asplöv över detta förunderliga fenomen.

Sedan den mesta räddslan satt sig, tände man åter ljuset. En gammal gumma som var närvarande, trodde sig förstå att det var den avlidnas ande som regerade. Antingen hade man , sade hon, på något sätt förgått sig mot den döda, eller också, ville den döda genom detta sätt befria de efterlevande från att komma i besittning av någon "otrevlig sak", som förvarades i rummet. Knappt hade gumman slutat sitt påstående förrän man-varseblev, att ~~KHAKKHAKKHAKKHAKK~~ bladen i en av böckerna upphörligt vände sig. Man förstod nu, att det var denna bok som var upphovet till det onda, och den förut omtalade gumman, tog helt resolut boken och flydde / kastade/ ut genom ett av de öppna fönstren under det hon sade: " Jag tillstädar dig, i Jesu Kristi namn -- han som har makt över Satan -- far härifrån och kom aldrig åter".

Efter denna händelse, hörde man aldrig från den döda. Det var "svartkonstboken" som skulle från huset innan den döda kunde få ro i sin grav. Man trodde, att hon för en viss tid " givit bort sig" åt Satan, och att det var hennes ande som var kvar i svartkonsts boken.

LUND UNIVERSEITIS
FOLKMINNESARKIV
5

Tekn.
Vissa Vrem
g. Frisön
1933 Tattare.

3952

LUND'S UNIVERSITET'S
FOLKMINNESARKIV

43.

6

Tattare voro ett otrevligt folk som huvudsakligast höllo till på marknader där de genom sina hästaförer och andra skojerier drogo allmänhetens förakt och hatade känslor över sig. På landsbygden dogo den fram, åkande i mycket primitiva vagnar vilka voro förspända av ett benrangel till häst, som ofta hade all möda i världen att dra fram detta fruktade "knivafolk", en benämning som ofta belades dessa därför att då de råkade i slagsmål kommo genast knivarna fram. Till utseendet voro de svart-muskiga, illa klädda samtidigt som de voro sluga, tilltagsna, trätgirriga och mycket orättvisa.

Då de foro fram på landsbygden, skedde detta under skylt, att de försälde diverse artiklar företrädesvis "lerkar" d.v.s. föremål tillverkade av bränd lera såsom: mjölkkrus, stekfat, bringare, muggar m.m. Men som de voro medvetna om sin makt, betydde försäljningen ingenting -- man skulle ha något till yrke fall den för b--- kronobetjänningen kom för att syna ens affärer. Tattare dåd voro förr i tiden mycket vanliga och länsmän och fjärdingsmän hade mycket göra för deras skull. Då inte kniven kommo till användning försökte man med "blydagggarna", och den som träffades av en dyl i huvudet, blev ofta från den stunden befriad från jordiska bekymmer. Blydaggen bestod av en blykulla av omkring 4 cm. diameter och i vilken man som handtag

hade fästat en läderrem. Det hela såg ungefär så här ut:

LUNDs UNIVERSITET
FOLKMINNESAMH

På marknaderna plågade tattarna vara rikligt företrädda och de allra största för-tjänsterna gjorde de nog på tjuvnadsbrott, en plånbok här och en annan där gjorde att inkomsterna ibland kunde bli ganska avsevärda, allt enligt polisrapporterna.

För landsbygdens vidkommande utgjorde tattarna en verklig plåga, och synd om den stackars husmoder som var ensam hemma, då ett tattarefölje uppenbarade sig på gården. Under pock och hot nödgades hon under sådana förhållanden tillmötesgå dessa i allt vad de begärde, och jag skall sannerligen säga, att dessa inte lämnade gården i brådrasket.

Tattarekvinnorna utgåvo sig för att kunna spå, läsa ont på människorna och förtrolla djur allt mot kraftigt tilltagit vederlag. Då man kom till någon gård, där husmodern kanske var en kavat kvinna och där man således inte hade mycket att vänta, försökte man att skrämma denna genom att tala om att den och dens kor hade man förrollat, husfadern på ett namngivet ställe hade till straff för sin sturskhet blivit påläst "ona beded" / onda betet/, den lilla söta dottern på den där stora gården fick sona sina föräldras brott-- dessa hade visat sig alldeles för snåla mot tattarna -- genom att en av händerna förtvinade. Vidskeplig som man på den tiden var, kunde vilken far och mor som helst inför dyl. upprullade berättelser

li så uppskakade att de i sitt upprörda tillstånd nära nog överläste tattarekvinnan ed bröd, fläsk, smör, mjölk m.m. Tattarekvinnan tog helt naturligt emot allt vad som jöds och lovade i smiskiga ordalag, att far och mor på ett så givmildt ställe helt åkert inte hade något on att frukta. Ja, kvinnan till och med omtaladé i förtrörliga rdalag att ett av barnen skulle vinna mycket pengar på lotteriet, men tidpunkten kunde on av lättförklarliga själ ej bestämma. Inför sådana lovande framtidsutsikter, hände et ofta då kvinnan lämnade gården, att fadern av glädje över allt det goda som skulle ederfaras dem överlämnade en större penning till "profetissan".

Tron på att tattarna voro i stånd att utföra saker och ting som kunde bli obehagiga för såväl djur som människor var starkt rotad bland befolkningen. " Ji dom hāde ell ha, så add man slipper nåd ont", var ett gängse uttryck man emellan, då ett tattare- ölje uppenbärade sig på gården. Att bli utsatt för tattarnas hämd var långt ifrån ro igt.

En berättelse om deras satyg.

En tattarekvinna kom en gång till en bondgård och bad om lite fläsk och bröd. usmodern, som var ensamen hemma, avisade emellertid kvinnan under förebärande att an varken hade det ena eller det andra av vad hon begärde. Näröver blev tattarekvinnan asande och lovade i mustiga ordalag: " Du skall bli utan stöd, och tigga ditt bröd".

Q
LUNDs UNIVERSITET
FOLKMINNESARKIV

Husmodern var emellertid, efter detta uttalande, lika kavat och bad främlijen att genast avlägsna sig såvida hon inte ville riskera ett "tag på heded"/ ett slag på huvudet/.

Då mannen kom hem, omtalade hon ett tattarebesöket och vad denna hade sagt, här över blev mannen mäkta betänksam och sade: " du haft väl kunnat gett na vatt hon ville ha" du vet ju allt för väl att de kan skicka ont på oss.

Bonden som nyss köpt gården, hade ej försäkrat densamma, då han först ville besöka marknaden för inköp av lite redskap och en häst, vilket var absolut nödvändigt för det förestående arbetet på åkrarna. Då vägen till marknadsplatsen var lång och han ville vara där tidigt ~~HUHUGHEHUE~~eslöt han köra ~~██████████~~ på morgonen, då det ännu var mörkt. Han fastspände för den skull hästen framför vagnen och då han skulle köra ropade hustrun ~~████████████~~ att han skulle köra försiktigt och så skulle han laga med så att han kunde vara tidigt hemma på eftermiddagen.

Bonden kom aldrig till marknaden. Under vägen dit hade hästen av någon anledning råkat i sken såatt vagnen tippat varvid bonden slagit sig så hårt att han så gott som omedelbart avled. Härmed besannades tattarekvinnas spådom "du skall bli utan stöd".

Någon tid efter begravning drog ett fruktansvärt åskväder över bygden, blixtrarna formligen korsade varandra och det var ljust som mitt på dagen. Här och var antände den, dock utan att anställa någon större skada --- men där den antände och på samma

KUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

3952

gång spred förödelse och skada --- det var på f.d. bondens gård, som numera ägdes av Hustrun. På några få minuter var hela den vackra kringbyggda gården förvandlad i ett mäktigt eldhav där eldens tungor flammade skyhögt och majestätiskt, liksom förkun
nande "här ha vi näpst ett hårt sinnelag". I och med denna bran hade ju så gott som tattarekvinnans profetia slagit in: "Du skall bli utan stöd, och tigga dit bröd".

Ty endast en kort tid därefter måste jorden säljas ~~KEMM~~ för att få kontanter till amorteringar, räntor och skatter. Den förut så kavata bondhustrun hade under de timade händelsernas gång blivit så själsligt förvandlad att hon måste inläggas på ett sinnessjukhus, där hon dock efter ett års vistelse åtskrevs. Ån äterstāende levnad tillbrakte hon på landsvägarna, där hon irrade omkring livnärandesig på tiggeri.

Av befolkningen kallades hon för "dömda Lotta", därför att man allmänt trodde att det var tattarekvinnan som dömt henne" ått mista sitt stöd och tigga sitt bröd".

Det var en ~~tro~~, att alltsammans var en hämdeakt från Tattarna, därför att en kvinna tillhörande detta följe blivit nekat lite matvaror. Man kan lätt tänka sig hur uppjagade människorna blev då de hörde dyl. berättelser omtalas, och därför sökte man på alla sätt undgå att komma i förtret med tattarna.

47.

10

KUNGSFOLKETTS UNIVERSITETS
BIBLIOTEK

Varje människa hade sitt öde vilket var förutbestämt. Att på något sätt inrka på detta i en eller annan riktning gick inte alls. Man trodde blint på ödet, ad detta bebådade gott eller ont. Skulle man bli rik, så blev man detta, eller hade et bestämt motsatsen så blev man detta, utan ens egen förskyllan. Redan vid födelsen de ödet utstakat den väg man hade att vandra. Vid födelsen tog man ofta tydor för tt av dessa utläsa huru~~de~~ barnet skulle få det här på jämmerdalen. Man ville gärna yfta en flik~~av~~ på framtidens slöja och för detta ändamål hade man en hel del tecken tt gå efter, tecken som begagnats från far till son, generation efter generation, ch vilka alltid visat sig mycket tillförlitliga. Sålunda trodde man bland annat att barn födda på en söndag / söndagsbarn/ skulle erhålla mycket stor tur, mäktiga och änge leva. Varje dag hade ju förresten sin betydelse för födelsen -- likaså om detta skedde i ny eller nedan, om natten eller på dagen. Barn, födda strax efter kl. 12 på tten voro sällan så välkomna, då man ansåg att dessa med tiden kommo att ingå förndelse med fan. Fan kom ju alltid och hänta sina trogna, då dessa doga, strax efter det klockan slagit tolv på natten -- och så menade man att de nog också föddes strax efter detta klockslag. Tron på ödet övergick inte sällan till rent grubbel, ch merendels trodde man blint mera på den mörka sidan än på motsatsen.

Skriv endast på denna sida!

LUNDSS UNIVERSITETS
FOLKMINNESÅRKIV

I min ungdom talade ofta både far och mor om hurusom man i forna dagar

plägade kasta stenar och riskvistar i en hög då man gick förbi en plats där någon

hade mördats, hittats död, eller där någon själv hade tagit sig av daga. Man saade

att det spökade vid dessa högar och att de dödas andar levde inne i högen. Det var

en mycket allmän tro, att om man bara kastade sten eller kvistar på en sådan hög,

så undgick man ont från den i högen vistande anden eller spöket. Men då man utförde

kastningen fick man inte yppa ett ord, ty i så fall var det till ingen nytta.

Likaså fick man ej kasta föremålen hårt, utan lagom kraft var allra bäst. Då ris-

högen med tiden svälde ut till en väldig bunke plägade man tända eld på densamma.

Led man då av en sjukdom, kunde man bli kvitt densamma genom att låta högen förtära

den, vilket tillgick så: Hade man till ex. värter eller något hudutslag skulle man

överfara detta med ett stycke fläsk, som skulle vara stulit och hälst årsgammalt,,

sedan kastade man fläskbiten i rishögen sedan det blivit mörkt. Led man för övrigt
kasta

av någon kroppssjukdom kunde man helt enkelt ens underplagg såsom skjorta eller

hågot annat plagg på högen, men först sedan det blivit mörkt . Enligt vad jag

kan komma ihåg, hade byalaget i sin helhet reda på när högen skulle brinna och på

så sätt var det lätt att ordna för sig att ens sjukdom blev uppbränd ".

Den enda sjukdom, som man på så sätt kunde bli befriad från, som jag hört talas

m av en gammal gunna, skulle vara värter, vilka hon själv gjort av med på detta sätt. 50.

Platser där någon hängt sig eller där någon blivit mordad, spökade det alltid nattetid. Dte var den dödes välnad som visade sig. Men det var inte alla som voro i stånd att se detta. Sådana barn som voro komna till världen på en söndag voro särskilt utrustade för detta ändamål. Då en välnad eller annat "mystiskt väsen" uppenbarade sig skulle man uttala vår frälsares namn-- och så försann synen.

13

LUND'S UNIVERSITET
FOLKLIVSINSTITUTET

En berättelse:

"En äldre man hade hängt sig. Platsen för dådet blev nattetid mycket fruktat, då det omtalades att den döde än kväll hade visat sig. Ett par karlar, som ej ledo av räddhåga, beslutade att ta död på sådana människo fantasier och beslötö för den skull besöka "dådplatsen" vid midnattstiman. För att vara på den säkra sidan medtogo de var sin stöddig knölpåk. Starx vid målet för sin vandring hörde de ett hiskligt ljud, därefter varseblevo de ett par fruktansvärda grinande ögon störa som tefat. Dem ene av karlarna tog till benen med detsamma och den andra mättade med en kraftig arm den medförla knölpåken mot "synen". Men detta skulle han inte ha gjort -- ty man kan inte slå på en syn -- utan att själv träffas av föremålet. Han fick på så sätt själv erfara slagets verkningar och hittades långt fram på morgonen ute i en åker av näroboende granar. Han lovade, att aldrig mera bösöka platser, där någon spökade."